

Loučení a návraty – střípky z prvního dílu rodinné kroniky - I

Pavučinová vlákna lásky obetkávají mnohé.

Vstupujeme proto po špičkách, ať neporušíme jejich křehkost.

Stále se s někým nebo něčím loučíme a v očích se objevují slzy. Jimi vidíme vše uplynulé, a to až do pozdních let. Ze všeho nejraději se vracíme do kouzelné zahrady dětství a mládí, tím raději, čím více jsme byli nuceni pít z hořkého kalichu života. Toužíme zachytit to, co vody času odnesly. Návraty však mívají tu podivuhodnou moc, že dokáží duhovými barvami a téměř přesnými tahy štětce vykreslit to zdánlivě pomíjivé.

Nastavme tedy zrcadlo naší minulosti a podívejme se s odstupem mnoha let na jaro svého života a sledujme, co se v naší paměti i srdci uchovalo. Zůstalo to nejničernější, a to si uchovalo neznitelnou touhu po klíčení, růstu, rozkvětu, po lásce. Že je již pozdě? Možná, ale toto poznání neumenšuje hodnoty, kterým nechceme dát zahynout, neboť ony jsou živnou půdou pro život nás i těch, kteří přijdou po nás.

Když se mamince přiblížila její těžká hodinka, odvezl ji tatínek ze Slovenska domů do Čech. Proto říkávám, že jsem se přijela do Žehuně narodit.

Můj rodný dům stojí Na Kopečku, patrně tu kdysi kopeček býval. Rozlehlému stavení pamětníci donedávna říkali Vaníčková hospoda, přestože ta tu už dávno není a ani z rodiny tu už nikdo nebydlí. Tento dům č.p. 11 za majitele Františka Krojidla v roce 1890 vyhořel, byl renovován a v roce 1901 jej koupil můj dědeček Josef Vaníček, tehdy čtyřiatřicetiletý, se svou dvaadvacetiletou ženou Anežkou a dvěma malými dětmi, dvouletou Mařenkou a roční Aninkou, mou maminkou. K domu patřila velká zahrada, vejminěk č.p. 190 s chlévem, stodolou, kůlnou a špejcharem. Ten se stal později pro mě a mé kamarádky nalezištěm nesčetných pokladů.

Obě stavení byla rozsáhlá, takže zde bylo možné tři byty pronajmout. Prvním a nejváženějším nájemníkem se stal MUDr. Karel Zinner, který si u Vaníčků založil ordinaci a prožil zde celý svůj život, nikdy se neoženil a roku 1934 v náručí mé maminky skonal. Byl celoživotním přítelem, ba téměř členem Vaníčkovy rodiny, přiváděl na svět spolu s porodní bábou babiččiny děti a stál také v těžkých hodinách mé maminky u mého narození.

Pan doktor byl v Žehuni a širokém okolí vážen a v rodině mé babičky všemi bezmezně milován. Děti u něj nacházely kromě lásky také plné pochopení pro své radosti a strasti. Byl všem nejen lékařem těla, ale i duše.

Babička byla žena rázná a energická. Není tedy divu, že při svém nadměrném pracovním vyčerpání řešila někdy výchovné problémy svých dětí svérázným způsobem. Vařila pro devítičlennou rodinu i pro strážníky, kterými byli hlavně učitelé, prala, uklízela, a to tak důkladně, že po odchodu hostů v noci zaklekla s rejžákem v ruce, aby vydrhla podlahu v lokále i v kuchyni, protože i tam se scházeli hosté – úzcí přátelé rodiny a pana doktora. Tu a tam zastoupila dědečka při obsluhování a přitom rodila děti, kterých přivedla na svět osm. Nejstarší Mařenka umřela v pěti letech na záškrt a při posledním porodu se jedno z dvojčátek narodilo mrtvé a zbyla jen Jiřinka. Štědře obdarovávala také potřebné. Nejednou se stalo, že zavolala Aninku a řekla: „Aninko, sundej tu zástěru“ a darovala ji pak prosebníci.

Když se narodila poslední dvojčátka, bylo mé mamince třináct a půl roku a chodila do měšťanské školy v Poděbradech. Tu však musela na čas přerušit, aby zastoupila maminku v domácích pracích. Jakmile pak školu opustila nadobro, stala se nepostradatelnou pomocnicí v domácnosti a opatrovatelkou svých pěti mladších sourozenců. Bylo to v roce 1914, a právě začala světová válka. Když pak v roce 1916 povolali do války i bezmála padesátiletého dědečka, a ve vojenském lazaretu sloužil jako lékař i pan doktor, ležela všechna tíha na babičce a Anince. V hospodě nebylo sice co prodávat, ale děti se musely nakrmit, obléci a kousek políčka obdělát, aby se uživila kravka a prasátko, jediný to zdroj obživy. Babička s Aninkou nastavovaly dny i noci. Aninka musela také mnoho dní odpracovávat u sedláků za jejich pomoc s potahem na malém políčku.

Válka konečně po čtyřech letech skončila, pan doktor i dědeček se s podlomeným zdravím vrátili domů, takže Vaníčková rodina patřila vlastně k těm šťastnějším, ale práce neubývalo. Pepík a Frantík odešli do učení, Karel do reálky, posléze Lidka i Jiřka do rodinné školy, jen Aninka musela zůstat doma, aby mamince ulehčila. Byla přece nejstarší a s domácími pracemi obeznámená. Prádlo na devět osob to

nebyla maličkost v době, kdy se pralo v neckách na valše a máchalo v létě v zimě v rybníce. Vřak také Aninka mnohé noci pro revmatické bolesti rukou probděla.

Když už se panu doktorovi zdála situace neúnosná a Anince táhlo na šestadvacátý rok, rázně zasáhl: „Musíš se, Aninko, vdát, jinak se udřeš“ a hned také začal jednat. Doporučil jí inzerát a události pak vzaly rychlý spád.

Jednoho dne se v Žehuni objevil statný třicátník v četnické uniformě. Po jeho odjezdu pan doktor rozhodl: „Je to hodný člověk, to jsem poznal hned, jak hladil naši kočičku. Když má rád zvířátka, bude mít rád i tebe. Toho si, Aninko, klidně můžeš vzít.“ A protože oba mladí lidé našli v sobě také na první pohled zalíbení, bylo rozhodnuto. Při třetím setkání se konala svatba, psal se 5. únor 1927.

Stáří přináší smutné poznání naší marné touhy po harmonii, dobrotě a kráse.

Bývaly doby, kdy jsem nepociťovala své sepětí s tebou, má rodná Žehuni, tak mocně jako dnes. V dětství a mládí jsi tvořila jen slunnou kulisu mých dní, někdy blízkou, jindy vzdálenou. Návraty ze Slovenska k tobě mě vřak naplňovaly vždy nedočkavostí, radostí a očekáváním něčeho příjemného, zatímco loučení s tebou se neobešlo bez hořkosti a smutku.

Ještě dnes po dlouhých letech mi každé husí zakejhání připomene jedno mé dávné probuzení v dětské postýlce s růžovou sítkou a s usměvavými andílky daleko od tebe a dodnes cítím jen stěží utajované slzy, jež se mi tenkrát draly do očí při pomýšlení, že má Žehuň zůstala kdesi daleko a v ní všechny mně blízké a milé osoby: babička, dědeček, pan doktor, tetičky, strýčkové, bratřanci, sestřenice a všechny mé vrstevnice, jejichž svět byl i mým světem. Ani náruč milované mamičky a tatíčka mi nedokázaly nahradit tebe, má rodná Žehuni. Jistě už tenkrát dávno se začínala spřádat jemná vlákna mého sepětí s tebou.

Bylo mi ne více než pět šest let, když jsem se vrátila po dvou prázdninových měsících prožitých v Žehuni opět na východní Slovensko do malé pomaďarštěné vesničky Šemši, ležící asi dvanáct kilometrů jihozápadně od Košic. Šemešický „chotár“ se rozkládal v neveliké kotlině, chráněné od severu mírnými svahy Slovenského rudohoří. Na jih se kotlina otevírala k maďarským hranicím. Šemša šplhala nesměle protáhlým „valalem“- návší nahoru ke „kaštielu“ - zámku. Tady nedaleko vysoké kamenné zdi v těsné blízkosti „žandarské“- četnické stanice stávala v pokoji zánovního domku pana Suchého, zámeckého správce, ona zmiňovaná dětská postýlka, kousek mého dětského světa, v níž mne do spánku za vlahých jarních večerů ukolébávala sladká vůně floxů z malé předzahrádky a žabí koncert, linoucí se ze zámeckého jezírka. Zimní večery zútulňovalo teplo, sálající z dubových polen narovnaných ve vysokých bílých kachlových kamnech. Chladné dny jsem nejraději trávila v kuchyni na peci, pokryté dekou s několika malými polštářky, to proto, že tato místnost s betonovou podlahou, z níž vedly dveře rovnou ven na pavlač, bývala v zimě velice studená. Ta silná, hrubá, šedá vlněná deka je snad nezničitelná, slouží dodnes věrně mému srnčímu ratlíkovi Filípkovi jako podložka do zahrádky, i když by pro svoji neporušenost mohla zastávat i vyšší úkoly.

Zimy bývaly v Šemši obdařeny bohatou sněhovou nadílkou, a té jsme k mé nemalé radosti hojně využívali k sáňkovaní. Na sáně, ručně vyrobené místním truhlářem, se pohodlně vešla celá rodina. Tatíček vzadu řídil, mamička mne chránila vpředu a já si hověla uprostřed v bezpečí. O sánkařskou dráhu nebyla nouze. Stačilo nasednout nahoře u četnické stanice a už jsme ujížděli dolů přes celou vesnici. Nebezpečí střetu s nějakým motorovým vozidlem nehrozilo, protože automobil vlastnil ve vsi pouze pan vrchní a ten s ním vyjížděl jen spoře, a to jen ve sváteční dny v létě. Někdy jsme chodívali sáňkovat také na nedaleké návrší k Hodkovcům. Tam jsme se často setkali se Strakovými, rodinou českého četníka a jejich dvěma chlapci, Vlastíkem a Zbyndou, s nimiž nás pojilo vzájemné přátelství.

Dospělí i my děti jsme velmi milovali procházky zámeckým parkem, kam jsme ovšem chodívali jen pokud panstvo nebylo právě v zámku. Rodiče kráčeli zvolna v družném hovor, my děti jsme poskakovaly několik kroků před nimi, abychom s předstihem mohly navštívit a probádat všechna zákoutí, tu vylézt na skalku, natrhat kytičku vstavačů, které zdaleka nebyly ještě chráněny, tu objevit ptačí hnízdo. A což teprve, když jsme se navečer vypravili společně opékat slaninku. Uzeninu jsme vůbec neznali, ta se prodávala jen v Košicích a tam jsme se vypravili stěží třikrát čtyřikrát ročně.

Někdy jsme při nedělní procházce dorazili do blízké obce Hodkovce, kde bydlela rodina dalšího českého četníka pana Šolce s dcerou Miládkou. Moje přátelství s ní nebylo tak vřelé jako s chlapci Strakovými. Jednak bydlela v sousední vesnici, jednak mi dávala pro své stáří najevo svou nadřazenost.

Nedaleko našeho domu bydlela maďarská rodina zámeckého zahradníka pana Grozdiče s dcerkou Olinkou. Ta do našeho okruhu nepatřila, byla jednak proti nám malá, a snad ani slovensky v té době neuměla. Pan Grozdič se svými pomocníky pěstoval v zámecké zahradě nejrůznější zeleninu a za jednu korunu si jí od něho maminka odnášela vždy plný košík. Také mléko, máslo, podmáslí a tvaroh z panského statku - „majeru“ byly celoročně k dostání za nízkou cenu. Za pět vajíček platila maminka v létě korunu, litr lesních jahod stál rovněž jednu korunu, vědro malin deset korun, párek kuřat deset až dvanáct korun. Jiné maso jsme kromě drůbeže v té době neznali.

Školství v Šemši spočívalo v rukou církve a prakticky je zajišťovaly řádové sestry-jeptišky. Zažila jsem zde jak předškolní zařízení, tak nižší stupeň obecné školy. Do mateřské školy-„ovody“ jsem nerada chodila odpoledne, kdy jsme museli spát, a to tak, že se sedělo na židličky, ruce se položily na stoleček a na ně se sklonila hlava.

Moje vzpomínky na první třídu počínají domácím úkolem, který jsem prostě zapřela a tvrdošíjně jsem stála na svém, že žádný úkol nemáme. Když se maminka od spolužaček dozvěděla pravdu, pomohl proutek a ze zatloukání jsem byla vyléčena. Dnes už ani přesně nevím, co bylo pohnutkou mého jednání, byla-li to pouhá zapomnětlivost či nechut' úkol napsat. Také další vzpomínka se váže k domácímu úkolu. Aby si sestřičky ulehčily práci, daly cviky k písmenkům, byly to tenkrát horní zátrhy, napsat starším žačkám. Ty se svého úkolu zhostily po svém, horní zátrhy se podobaly spíše hromádkám, než cvikům k písmenu „n“. Mamince dalo tenkrát hodně práce přesvědčit mě, že to nejsou hromádky, ale části písmen. Protože maminka byla ve všem rezolutní a neúprosná, několikrát list ze sešitu vytrhla a já jsem ten den běžela vícekrát ke „kupečkovi“ pro nový sešit. Potěšující je, že tato lekce byla korunována úspěchem a na další nepřijemné zážitky s domácími úkoly se nepamatuji.

Šemša u Košic – v pozadí „kostol sv. Ondreja“ a „kašiel“, cesta vede do Hodkovec

V Žehuni plynul v té době život zcela jinak. V hostinci „U Vaníčků“ se v kuchyni scházela společnost přátel pana doktora, v níž se debatovalo, politizovalo, často i hrálo na hudební nástroje, zatímco lokál byl vyhrazen pro ostatní hosty. Celá Žehuň žila bohatým kulturním životem. Pod vedením paní učitelky Jiřiny Kvasničkové se hrávalo pod hlavičkou Sokola pravidelně divadelní představení, paní Marie Vocásková nacvičovala zase divadla pro hasičský spolek. V obci se živě muzicírovalo, protože tu působilo několik místních kapelníků. Hudba vyhrávala i při fotbalových utkáních.

Vraťme se však zpět na východní Slovensko. Tamní kulturní život byl podstatně chudší, ba žádný. Jediné, co mi utkvělo v paměti, bylo nacvičování slovenských duchovních písní, jež vedly řádové sestry v místní škole v rámci poslovenšťování obce. Až dosud se v kostele zpívalo pouze maďarsky.

Pro úplnost musím připomenout, že náš první byt o dvou místnostech se nacházel na dolním konci vesnice u Palků. Bylo to dlouhé stavení s vysokou pavlačí podél celého domu, který v zadním traktu končil níže položenou komorou, chlévy a malou dřevěnou záchodovou budkou. Vzpomínky na toto bydlení mám spíš zprostředkované vyprávěním mé maminky. Třeba jak jsem běhávala za starou „Palkaňou“ do komory, kde na hambalku visely kousky uzeného masa a slaninky, na které jsem vždy

zálibně hleděla, až se stařenka zeptala: „Lilinka, chtěla by si kúštiček?“ Na mé horlivé přitakání babka kousek ušmíkla, zvláčněla trochu ve svých bezzubých ústech a vložila mi do pusy. Na slaninku jsem chodila tak dlouho, dokud na to maminka nepřišla a rázně a nesmlouvavě mi návštěvy komory zakázala. Byla totiž přesvědčena, že stařenka trpí tuberkulózou, protože stále pokašlávala. Nikdy se nevysvětlilo, zda zvýšené teploty a stíny na plicích, které u mne později pan doktor v Žehuni objevil, měly souvislost s mými oblíbenými návštěvami komory, či mne nakazil dědeček, který si tuberkulózu přivezl zřejmě z války. Jako válečný invalida dostal povolení provozovat trafikou.

Moje maminka byla vždy zastáncem zdravé stravy. Na Slovensku, kde jsme konzumovali převážně zeleninu, mléčné výrobky, vejce a kuřecí maso, porušování stravovacích návyků pro nedostupnost uzeniny žádné nebezpečí neznamenal. V Žehuni byly možnosti zcela odlišné. Místní řezník pan Konvalina vyráběl senzační uzeninu, zvláště jeho „buřtíky“ bývaly pro mne už v raném dětství neodolatelné. Babička jich kupovala do hostince nejčastěji dvacet kusů, pověsila je do temného kouta ve výčepu na „rohatinu“ a odtud se braly bez obavy zkažení až do doby jejich úplného vysušení, kdy pak scvrklé chutnaly jako nelahodnější suchý salám. Stávala jsem velice často pod „rohatinou“, upřeně hleděla na pletence vuřtíků v různých etapách vysoušení, nasávala jejich lahodnou vůni, až jsem si dodala odvahy a zaprosila: „Mamičko, dej mi, prosím tě, buřtíka.“ Nebyla jsem prozíravá, babička by jistě mou prosbu bez váhání splnila, ale maminka byla neoblomná. Byla jsem však zvyklá poslouchat a maminka byla pro mne tou nejvyšší autoritou. Jednoho dne jsem měla štěstí. K mému žadonění se nachomýtl pan doktor a jeho přesvědčení mé maminky bylo úplně jednoduché a prosté: „Ale, Aninko, jen jí ho dej, vždyť není přece koza, aby jedla samou zeleninu.“ Sláva, já měla vyhráno!

K našemu bydlení u Palků se váže ještě jedna příhoda. Zadní částí zahrady protékal „járek“, k němuž jsem často mamince utíkala a s oblibou se v něm brouzdala, zatímco maminka byla klidná v domněnku, že svou poslušnost neporuším a budu si hrát skutečně jen na dvorku, jak jsem slíbila. Teprve naše domácí paní Palková jí otevřela oči a ještě mamince vyčinila, že se o mne málo stará, že bych se v zahrazeném „járku“ mohla utopit. Ta láska k vodě mi zůstala až do pozdního stáří, zatímco chuť na uzeniny jsem si s postupujícím věkem musela odeprít.

Mé vzpomínky na Šemšu se neobejdou bez představy stád krav, „bujáků“- býků a prasat, která se dvakrát denně přehnala přes „valal“, a to ráno při cestě na pastvu a večer při jejich návratu. Když pasák ráno vytroubil svou znělku, otvírala se vrata dvorů a „valal“ se zaplňoval zvířaty toho druhu, kterému příslušná znělka přináležela. Jedno mé setkání s bujáky na „valalu“ jsem přečkala s tlukoucím srdcem pod mostkem „járku“, strnulá obavami, nenapadne-li některého z býků jít se napít právě do těch míst, kde jsem se ukrývala.

Občas jsme chodívali na procházku do vedlejších Hodkovec a Novačan. V Hodkovcích bydleli Šolcovi a do Novačan nás čas od času zvala paní učitelka „ovody“- mateřské školy, když pořádala dětskou besídku a potom zpravidla vystrojila malou hostinu, kam zvala tehdejší místní a okolní elitu, mezi níž jsme patřili také my, nesměl chybět ani staříček pan farář Galovský. Dodnes bavím své blízké známé ukázkou, jak si pan farář poradil s kleštičkami na cukr. Chvějící rukou nabral opatrně dvěma prsty kostku cukru, vložil ji opatrně do kleštiček, přesunul k šálku kávy a pak stejnou cestou ji přendal do dvou prstů a opatrně ponořil do tekutiny v šálku. Mě jeho počínání natolik upoutalo, že dodnes patří k těm perličkám, které mi Šemšu úsměvně připomínají, a dokonce jsem si zapamatovala i jméno pana faráře.

Již několikrát jsem měla v úmyslu kapitolu o Šemši uzavřít, ale tu mi vzpomínky zaletí k dalším a dalším útržkům. Mezi sousedním domem a malým stavením, v němž „kišasoňka - pošťarka“ – slečna z pošty ve dvou místnostech bydlela i úřadovala, byla malá asi třičtvrtěmetrová ulička, kam se odhazovalo rozbité nádobí, ale kam se uchýlil také ten, kdo si nenadále potřeboval odskočit. Nacházelo se tu nemálo pokladů, které neunikly ani našim dětským očím. Nejláskavější pro nás byly malé plechové misky, krásně barevně pomalované se dvěma oušky po stranách, co na tom že děravé. Do této tajuplné uličky se dalo vejít přímo z našeho dvora, protože malý domek pošty stál na dvoře našeho domácího pana Suchého, zřejmě mu také patřil. Není tedy divu, že ulička nezůstala neobjevena a náležitě nevyužita. K čemu jinému by se daly mističky vyžít než k vaření. Stačil jen malý klacík a o materiál k vaření nebyla přece nouze. Konec našim oblíbeným hrám učinila maminčina všudypřítomnost.

Prohlížení jedné z dobových fotografií a můj srnčí ratlík Filípek, který mi právě leží u nohou, mi evokují další vzpomínku. Slečna „pošťarka“ měla malého černého pejska Mimička. Teprve dnes vím, že

to byl srnčí ratlík. Ten za letních dnů s oblibou sedával na otevřeném okně pokoje, který byl zároveň kanceláří. Ostatně i můj Filípek si vyhlídku z okna oblíbil, a proto jsem mu pořídila u zavřeného okna celoroční vyhlídku.

V létě chodíval můj tatínek s úřední poštou přímo k otevřenému oknu pokoje, aniž by zvolil běžný způsob podávat zásilky kuchyní, kterou se do úřadovny vstupovalo. Na okně však jednou právě seděl Mimiček a bránil tak úřednímu úkonu. Tatínek vědom si své důležitosti, pejska odsunul a ten skočil na zem. Moje rozhořčení však bylo bezmezné, a proto jsem okamžitě žalovala: „Slečno, tatíček vám shodil Mimička.“

Doma jsem byla vedena k tomu, abych paní vrchní i ostatní manželky četníků zdravila: „Ruku líbám.“ Podobně byli vedeni i chlapci Strakovi. Nevím, kdo nám řekl, že Maďarčky, paní zahradníkovou Grozdíčovou a „kišasoňku“ z pošty, máme zdravit: „Kéze čokolom.“ (píši, jak jsme vyslovovali). My si však k tomuto maďarskému pozdravu zrýmovali slovenský dodatek: „Kéze čokolom, myši pod stolom.“ To ovšem našťastí sluch našich maminek nezachytil.

Loučím se prozatím s tebou, má Šemšo, druhý šťastný domove mého dětství. Smutek svírá mou duši při pomyšlení, že už nikdy neucítím vůni floxů z tvé předzahrádky, neuslyším skřehotání žab ze zámeckého jezírka, nesmočím ruce v chladivých vlnách tvého „járku“. Dnes mi tě alespoň připomínají večerní žabí koncerty, linoucí se za vlhkých jarních večerů ze žehuňského splávku.

